

TÜRKİYE’İN KOPENHAG SİYASİ KRİTERLERİNE UYUMU SÜRECİNDE YAPILAN VE YAPILMASI GEREKEN YASAL DEĞİŞİKLİKLER ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Ercüment TEZCAN*

Özet**

Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesiyle Avrupa Birliği-Türkiye ilişkileri yeni bir dönemece girmiştir. Bu zirvede alınan kararlar Türkiye’ye diğer aday ülkelerle aynı muamele yapılacağı belirtilmiş ve Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirmesi şartıyla Türkiye ile tam üyelik müzakerelerine başlanacağı belirtilmiştir. Bu noktadan bakıldığında Kopenhag siyasi kriterlerine uyum için yapılan yasal değişiklikler, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne tam üyelik için kararlılığının bir göstergesidir. Türkiye bugüne kadar gerçekleştirdiği 7 uyum paketiyle bu bağlamda oldukça önemli bir ilerleme kaydetmiştir. Ancak yasal değişikliklerin yalnız başına yeterli olmayacağı bunun yanı sıra bu değişikliklerin uygulanmasının da gerekli olduğu AB Komisyonu tarafından vurgulanmaktadır. Su an için reform sürecinin 2004 yılında tamamlanması gerekmektedir, zira Türkiye’yle tam üyelik müzakerelerinin başlanması için nihai karar 2004 sonunda verilecektir.

Giriş

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri 40 yılı aşkın bir süredir devam etmektedir¹. Hatırlanacağı gibi 1959 yılında başlayan görüşmeler, 12 Eylül 1963 tarihinde Ankara Anlaşmasıyla² sonuçlanmıştır. Bu anlaşma o zamanki adıyla Avrupa Ekonomik Topluluğuyla Türkiye arasında bir ortaklık kurmuştur. Ancak ilişkiler Ankara anlaşmasıyla sınırlı kalmamış, her geçen gün artan bir ivmeyle gelişmiştir. Bu süreçte 23 Kasım 1970 tarihli Katma Protokol³, 6 Mart 1995 tarihli Gümrük Birliği Kararı⁴ önemli köşe taşlarıdır.

* Doç. Dr., Galatasaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü

** For the summary in English, see the end page of the article.

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri, Avrupa Birliği Devlet ve Hükümet Başkanlarının 10-11 Aralık 1999 tarihli Helsinki Zirvesinde Türkiye'ye öteki aday ülkelerle aynı şartlarda tam üyelik perspektifini vermeleriyle önemli bir fırsat yakalamıştır. Zira verilen bu perspektifle artık Türkiye'nin tam üyeliği önündeki önemli bir engel daha kalkmıştır.

Bu gelişmeler üzerine Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi 8 Mart 2001 tarihinde Türkiye'nin Avrupa Birliği tam üyeliğine giderken kullanacağı Yol Haritası'nı⁵ kabul etmiş; Türkiye de buna cevap niteliğinde Avrupa Birliğine tam üyelik sürecinde yerine getireceği yasal yükümlülüklerin yer aldığı Ulusal Programı 18 Mart 2001 tarihinde hazırlamıştır⁶. Katılım Ortaklığı Belgesi Mayıs 2003'te güncellenmiş⁷; buna karşılık da Ulusal Program-II, 24 Temmuz 2003 tarihinde Bakanlar Kurulu'nda kabul edilmiştir⁸.

Gerek Katılım Ortaklığı Belgesinde gerekse Ulusal Programda dikkati çeken en önemli konulardan biri Kopenhag Siyasi Kriterleridir. Hatırlanacağı gibi Devlet ve Hükümet Başkanları, 21-22 Haziran 1993 tarihli Kopenhag Zirvesi sonucu yayınladıkları Zirve Sonuç Belgesinde, Avrupa Birliği'nin Kıbrıs da dahil Orta ve Doğu Avrupa ülkelerini içine alacak biçimde genişlemesi konusunu ele almışlar ve bu genişlemede dikkate alınacak kriterleri belirlemişlerdir. Kısaca Kopenhag kriterleri olarak bilinen kriterler bu belgede yer alan kriterlerdir. Kopenhag kriterlerini 3 başlık altında toplamak mümkündür: 1- Ekonomik kriterler 2- Siyasi kriterler 3- Hukuki kriterler (Avrupa Birliğine tam üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme yeteneği).

Bu çalışmada ekonomik ve hukuki kriterler bir tarafa bırakılarak 2 nedenden dolayı siyasi kriterler üzerinde yoğunlaşılacaktır. Birinci neden Kopenhag siyasi kriterleri Türkiye'de Avrupa Birliği'nin Türkiye için öne sürdüğü özel koşullar olarak değerlendirilmekte, adeta Türkiye'nin tam üyeliğinin engellenmesi için Avrupa Birliği tarafından ileri sürülen bahaneler olarak nitelendirilmektedir. Oysa bunun gerçekte bir ilgisi bulunmamakta, bu kriterler Avrupa Birliği'ne tam üye olmak isteyen tüm aday ülkeler için geçerlidir. İkinci neden, siyasi kriterler üyelik müzakerelerinin başlayabilmesi için ön koşul olduğundan ekonomik ve hukuki kriterlere nazaran görece olarak bir önceliğe sahiptir⁹. Bu nedenden ki siyasi kriterler Türk hukuk sisteminde şimdiye kadar kabul edilen Anayasa değişiklikleri de dahil olmak üzere bir çok yasal değişikliğe yol

açmış; bu değişiklikler de siyasi kriterlerin yerine getirilmesi yönünde gösterilmiş çabalar olarak dikkati çekmektedir.

O halde Türkiye'nin bu yönde gösterdiği çabaların, ya da daha doğru bir deyimle yaptığı yasal değişikliklerin analizine geçmeden önce Kopenhag siyasi kriterlerinin neleri içerdiğine bakmak yerinde olacaktır. Çok kısa bir tanımlama yapmak gerekirse Kopenhag siyasi kriterleri "aday ülkelerde demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarına saygıyı ve azınlıkların korunmasını teminat altına alan kurumların istikrarının sağlanması"¹⁰ olarak tanımlanabilir. Daha açık bir ifadeyle Avrupa Birliğine girmeye aday ülkeler 1- istikrarlı ve kurumsallaşmış bir demokrasinin var olması, 2- hukuk devleti ve hukukun üstünlüğü, 3- insan haklarına saygı, 4- azınlıkların korunması gibi kriterler açısından değerlendirmeye alınacaktır¹¹. Ayrıca bu kriterlerin varlığı ya da sağlanması tek başına yeterli olmamakta, aynı zamanda uygulanıyor olması gerekmektedir.

Kopenhag siyasi kriterlerini biraz daha açacak olursak karşımıza şu unsurlar çıkmaktadır: Öncelikle **demokrasi** kavramı ile "siyasal çoğulculuk, ifade ve din seçme özgürlüğünü kapsayacak anayasal garantinin bulunması; çeşitli devlet birimlerinin normal işlevlerini yerine getirebilmelerine olanak sağlayan demokratik kurumların ve bağımsız yargı ve anayasal kurumların mevcudiyeti, değişik siyasi partilerin dönüşümlü olarak iktidara gelmelerine olanak verecek ve genelde muhalefetin rolünü tanıyan özgür ve dürüst seçimlerin gerçekleştirilmesi"¹² kastedilmektedir. **Hukukun üstünlüğü** de "kısaca adalete olan güvenin toplumda kurumsallaşmış ve topluma temel hukuk güvencelerini verebilen bir mekanizmanın ülkede yerleşmiş olması anlamına gelmektedir"¹³. **İnsan haklarını** tanımlayan unsurlar ise "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine taraf olunması ve Avrupa Konseyi İnsan Hakları Mahkemesi'ne bireysel başvurunun kabulüdür"¹⁴. Bu çerçevede temel özgürlüklerin tanınmış olması, dil, din, cinsiyet, ırk, ifade ve basın özgürlüğü, toplanma ve örgütlenme özgürlüğü, azınlık haklarının korunması ve hukukun karşısında kişilerin eşit konumda yer alması da insan haklarının referans noktaları olarak sayılmaktadır¹⁵. Son olarak **azınlıklara saygı** konusunda 2 temel unsur bulunmaktadır: birincisi "Avrupa Konseyinin Ulusal Azınlıkların Korunması Konusundaki Çerçeve Sözleşmesi, ikincisi Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisinin 1993 yılında kabul ettiği 1201 sayılı Tavsiye kararıdır. Bu tavsiye kararı doğrultusunda azınlık haklarının korunduğunu ve insan haklarına saygının gerçekleştiğini söyleyebilmek için şu unsurların var olması gerekir: Azınlıkların,

- Ulusal Parlamentoda temsil edilmeleri,
- Hükümette üye bulundurmaları,
- İlk ve orta öğretimde kendi dillerinde eğitim görmelerine olanak tanınması ve
- İdare ve yargıda kendi dillerini kullanma haklarının yasal olarak verilmesi”¹⁶.

Türkiye, yukarıda genel hatları verilen Kopenhag Siyasi Kriterlerini yerine getirebilmek için 3 Ekim 2001 tarihinde kapsamlı bir Anayasa değişikliği yapmıştır. 17 Ekim 2001 tarihinde yürürlüğe giren bu değişiklikle Anayasa'nın 34 maddesinde değişiklik yapılmış olup bu değişikliklerin 27'si insan haklarıyla ilgilidir¹⁷. 4709 sayılı yasayla gerçekleştirilen bu değişikliklerle düşünce ve ifade özgürlüğü, işkencenin önlenmesi, demokratik ve sivil otoritenin güçlendirilmesi, dernek kurma ve toplanma özgürlüğü, adil yargılanma hakkı, konut dokunulmazlığı, haberleşme özgürlüğü, kadın-erkek eşitliği, gibi alanlarda anayasal güvenceler güçlendirilmiş; gözaltı süresi ve ölüm cezası verilebilecek haller yeniden düzenlenmiştir.

Bu Anayasa değişikliğinin ardından Türkiye 2002 yılından bu yana 7 uyum paketini kabul etmiştir. Bu paketler yasalarda konuyla ilgili kısıtlayıcı hükümlerin kaldırılması ya da değiştirilmesi biçiminde somutlaşmaktadır. Bu değişiklikler yasayla yapılmakta, TBMM tarafından kabul ve Cumhurbaşkanı tarafından onaylanıp Resmi Gazete'de yayımlandıktan sonra yürürlüğe girmektedir. Uyum paketleri kronolojik olarak şöyledir:

1- 6 Şubat 2002 tarihli 1. Uyum Paketi¹⁸. 4708 sayılı yasayla gerçekleştirilen bu paketle

- Türk Ceza Kanunu'nun 159. ve 312. Maddeleri,
- Terörle Mücadele Kanunu'nun 8. Maddesi,
- Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun 16. Maddesi ile
- Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'nun 107. ve 128. Maddeleri Anayasa hükümleriyle uyumlu hale getirilmiştir.

2- 26 Mart 2002 tarihli 2. Uyum Paketi¹⁹. 4744 sayılı yasayla gerçekleştirilen bu paketle,

-İl İdaresi Kanunu,

-Jandarma Teşkilat Görev ve Yetkileri Kanunu ile

-Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'da bir takım değişiklikler yapılmıştır.

3- 3 Ağustos 2002 tarihli 3. Uyum Paketi²⁰. 4771 sayılı yasayla gerçekleştirilen bu paketle, savaş ve yakın savaş tehdidi halleri dışında idam cezası kaldırılmıştır. Bunun yanı sıra ana dilde yayın ve eğitim hakkı tanınmış, Vakıflar Kanununda yapılan değişiklikle azınlıklara ait cemaat vakıflarına taşınmaz edinebilme hakkı tanınmıştır. Bu paketle ayrıca,

-Türk Ceza Kanununda,

-Dernekler Kanununda,

-Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda,

-Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Kanununda,

-Basın Kanununda,

-Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanununda,

-Serbest Bölgeler Kanununda ve

-Vakıflar Genel Müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararıyla değişiklikler yapılmıştır.

4- 2 Ocak 2003 tarihli 4. Uyum Paketi²¹. 4778 sayılı yasayla gerçekleştirilen bu paketle,

-Türk Ceza Kanununda,

-Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda,

-Vakıflar Kanununda,

-Basın Kanununda,

-Siyasi Partiler Kanununda,

-Milletvekili Seçimi Kanununda,

-Dernekler Kanununda,

-Dilekçe Hakkının Kullanılmasına Dair Kanunda,

-Adli Sicil Kanununda bir takım değişiklikler yapılmıştır.

5- 23 Ocak 2003 tarihli 5. Uyum Paketi²². 4793 sayılı yasayla gerçekleştirilen bu paket, yargılamanın yenilenmesi ve derneklerle ilgili olup Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerine uyumunu iletirmektedir.

6- 15 Temmuz 2003 tarihli 6. Uyum Paketi²³. 4928 sayılı yasayla gerçekleştirilen bu paketle,

-Türk Ceza Kanununda,

-Vakıflar Kanununda,

-Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri hakkında Kanunda, Nüfus Kanununda,

-İdari Yargılama Usulü Kanununda,

-Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunda, -İmar Kanununda,

-Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanununda,

-Adli Sicil Kanununda,

-Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunda ve

-Terörle Mücadele Kanununda bir takım değişiklikler yapılmıştır.

7- 30 Temmuz 2003 tarihli 7. Uyum Paketi²⁴. 4963 sayılı yasayla gerçekleştirilen bu paketle,

-Türk Ceza Kanununda,

-Dernekler Kanununda,

-Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununda,

-Sayıştay Kanununda,

-Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanununda, -Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununda,

- Yabancı Dil Eğitimi ve Öğretimi ile Türk Vatandaşlarının Farklı Dil ve Lehçelerinin Öğrenilmesi Hakkında Kanunda,
- Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamede,
- Terörle Mücadele Kanununda,
- Türk Medeni Kanununda ve
- Askeri Mahkemelerin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Kanununda bir takım değişiklikler yapılmıştır.

Kuşkusuz yapılan yasal değişiklikler bu uyum paketleriyle ve Anayasa değişiklikleriyle sınırlı değildir. Türkiye, 1999'dan başlayan bir süreçte bir çok yasal değişikliği gerçekleştirmiştir. Bu yasal değişiklikler Ulusal Programın kabul edildiği 2001'den bu yana daha da artan bir tempoda gerçekleştirilmektedir. Burada ayrıca Kopenhag siyasi kriterlerine uyum için henüz bu yasal değişikliklerin yeterli olmadığını, muhtemelen daha bir çok yasal değişikliğin gerçekleştirilmesi gerektiğini de eklemek yerinde olacaktır. Başka bir deyişle tam üyelik yolunda Kopenhag siyasi kriterlerine uyum bir süreçtir. Yapılan bu yasal değişiklikler bu süreçte kaydedilen ilerlemelerin bir göstergesidir.

Aslında Ulusal Program II'nin Siyasi Kriterler bölümünde de belirtildiği gibi "temel yasaların tümüyle değişmesi uzun bir süren bir yasama faaliyeti olup, bu süreç, katılım müzakereleri sırasında da devam edecektir. Hükümet, çeşitli yasalarda katılım müzakerelerinin başlaması için önşart niteliğindeki siyasi kriterlere uyum konusunda gerekli düzenlemeleri süratli bir şekilde "uyum yasa paketleri" marifetiyle gerçekleştirmeyi tercih etmiştir. Ancak, bununla beraber temel yasaların daha uzun vadede bir bütünlük içinde yenilenmesi hedeftir".

Bu çalışmada bu yasal değişiklikler ve uyum paketleri kronolojik sıra takip edilerek irdelenmeyecektir. Zaten böyle bir yaklaşımın katalogajdan öte gitmemesi bir yana, bilimsel bir tarafı da olamaz. Dolayısıyla bu uyum paketleriyle gerçekleştirilen yasal değişiklikleri tematik (konuya göre) bir analize tabi tutmak daha yerinde bir yaklaşım olacaktır. O halde çalışmada öncelikle bireysel hak ve özgürlükleri ilgilendiren değişikliklerin değerlendirilmesi yapılacak (A), ardından idarenin bireysel konularda yerine getirmesi gereken konulara ilişkin değişiklikler ele alınacak (B), son olarak da kurumlara ilişkin değişiklikler (C) irdelenecektir

A- Bireysel hak ve özgürlüklerle ilgili değişiklikler

Bu başlık altında önce bireysel hak ve özgürlüklerle ilgili yapılan değişiklikler ele alınacak (1), ardından bu alanlarda yapılması gereken değişikliklere değinilecektir (2).

1- Bireysel hak ve özgürlüklerle ilgili olarak yapılan yasal değişiklikler

Bireysel hak ve özgürlüklerle ilgili değişiklikler daha ziyade düşünce ve ifade özgürlüğü (a), dernek kurma özgürlüğü, barışçıl amaçlı toplantı (b), sivil toplum, kültürel yaşam ve bireysel özgürlükler (c) gibi konuları kapsamaktadır. Bu başlık altında bu konularda yapılan değişiklikler detaylı bir biçimde ele alınacaktır.

a- Düşünce ve ifade özgürlüğü alanında sağlanan gelişmeler

Düşünce ve ifade özgürlüğü alanında aşağıdaki hususlar hem Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilen Katılım Ortaklığı Belgesinde hem de buna cevap niteliği taşıyan Ulusal Programda kısa vadeli öncelikler arasında yer almakta olup bu reformların tamamı yapılmıştır:

- Radyo Televizyon üst Kurulu kanunun gözden geçirilmesi²⁵,
- Türk Ceza Kanununun 159.²⁶ ve 312.²⁷ maddelerinin gözden geçirilmesi²⁸,
- Terörle Mücadele Kanununun 7. ve 8. maddelerinin gözden geçirilmesi,
- düşünce ve ifade özgürlüğüyle ilgili Anayasa hükümlerinin gözden geçirilmesi,
- Basın Kanununun gözden geçirilmesi²⁹,
- Siyasi Partiler Kanununun bazı maddelerinin gözden geçirilmesi.

İfade özgürlüğü alanında yukarıdaki gelişmelerin yanı sıra aşağıdaki konularda da oldukça dikkat çekici gelişmeler sağlanmıştır. Öncelikle tahrik edici olmayan bir üslupla görüşlerini açıklamaktan mahkum olanlar serbest bırakılmıştır. Terörle Mücadele Kanununun devletin bölünmez bütünlüğüne karşı propaganda suçunu düzenleyen 8. maddesi 6. uyum paketiyle yürürlükten kaldırılmıştır. 7. uyum paketiyle de Devlet ve kurumlarına karşı

saldırı ve Türkiye Cumhuriyetinin bölünmez bütünlüğüne tehdit suçlarına verilecek minimum ceza 1 yıldan 6 aya indirilmiştir. Bu değişiklik aynı maddenin Ağustos 2002'de yapılan ve devlet kurumlarını tahkir ve tezyif dışında eleştiren düşünce açıklamasını suç kapsamından çıkararak değişiklikle aynı paralelde yer almaktadır.

7. uyum paketi ayrıca terörist örgütlerin faaliyetini kolaylaştırmaya yönelik eylemleri Türk Ceza Kanununun 169. maddesi kapsamında çıkararak terörist örgütlere yardım ve yataklık suçunu düzenleyen bu maddenin uygulama alanını daraltmıştır. Aynı biçimde Terörle Mücadele Kanununun 7. maddesinde yer alan "terörist metotlar" ifadesi "şiddete veya diğer terörist metotlara başvuru" ifadesiyle değiştirilmiştir. Bu çerçevedeki para cezaları 10 katına çıkarılmış, hapis cezaları ise 1 ila 5 yıl arası bırakılmıştır.

Yakın zamanlara kadar ifade özgürlüğünün sınırları konusunda Türk mevzuatıyla uluslararası düzenlemeler arasında var olan farklılık, yukarıda genel hatları verilen reformlarla büyük ölçüde giderilmiştir. Ancak yasal değişim çok ani ve hızlı olduğundan bu reformların uygulamaya tam olarak yansımaları bir miktar zaman alacaktır.

İfade özgürlüğüyle yakından ilgili bir konu da **basın özgürlüğüdür**. Bu çerçevede 4. uyum paketi Basın Kanununun 15. maddesini değiştirmiş, süreli yayın sahiplerinin, editörlerin ve redaktörlerin haber kaynaklarını açıklama yükümlülüğüne karşı korunmaları sağlanmıştır.

7. uyum paketiyle de Ceza Kanununun 426. ve 427. maddeleri değiştirilmiştir. 426. maddeye eklenen paragrafla ahlaki değerler nedeniyle getirilebilecek yayın yasağı kapsamında bilimsel, sanatsal ve edebi değeri olan eserlerin çıkarılmasına olanak tanınmıştır. 427. maddede yapılan değişiklikle el konulan eserlerin yaralayıcı oldukları ya da cinsel arzuları sömürdüğü gerekçesiyle imha veya yakılmasına son verilmiştir.

b- Dernek kurma, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma konularında sağlanan gelişmeler

Dernek kurma, toplantı ve gösteri yürüyüşü yapma konularında Anayasada, Medeni Kanunda gerekli değişikliklerin yapılması ve bu konudaki mevzuatın gözden geçirilmesi Ulusal Programda orta vadeli öncelikler arasında yer almaktadır.

Dernek kurma çerçevesindeki kısıtlamalar 4. ve 7. uyum paketleriyle azaltılmıştır. 4. uyum paketiyle Dernekler Kanununda yapılan değişiklikle derneklerin resmi olmayan yazışmalarında istedikleri dili kullanabilmelerinin önü açılmış, tüzel kişilerin de özel kişiler gibi dernek üyesi olabilmelerine olanak tanınmıştır. Bunun yanı sıra bildiri ve yayınlarla ilgili kısıtlamalar hafifletilmiş ve bunların yayınlanmadan önce yetkili makama sunulması yükümlülüğü kaldırılmıştır. Ayrıca taşradaki yetkili makamların, derneklerin bildiri, beyanat ya da diğer yayınlarına el koymaları durumunda konu 48 saat içinde hakim önüne getirilecektir.

7. uyum paketi de bazı suçlardan hüküm giyen ya da üye oldukları derneğin veya siyasi partinin yargı kararıyla yasaklandığı kişilerin dernek kurabilmelerine ilişkin kısıtlamayı hafifletmiştir. Bu çerçevede üniversite öğrencileri de sadece eğitimle ilgili değil, bunun yanı sıra sanat, kültür ve bilimle ilgili dernekler kurabileceklerdir. Medeni Kanun ve Dernekler Kanununda yapılan değişiklikler sonucu Türk dernekleri yabancı ülkelerde şube açabilecekler ve uluslararası derneklere üye olabileceklerdir. Yabancı ülkelerin dernekleri de Dışişleri Bakanlığı'na danışılarak İçişleri Bakanlığı'nın izniyle Türkiye'de faaliyet gösterebilecek veya şube açabileceklerdir.

3. uyum paketiyle öngörüldüğü gibi Ağustos 2003'te İçişleri Bakanlığı içinde derneklerden sorumlu bir birim oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra Ankara Devlet Güvenlik Mahkemesi Mart 2003'te alman vakıflarına karşı açılan davayla ilgili avukatları beraat ettirmiştir.

Barişıl amaçlı gösteri yapma hakkı çerçevesinde de mevcut kısıtlamaların azaltıldığını belirtmek gerekir. 3. uyum paketiyle getirilen değişiklikler doğrultusunda, Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Kanununun Ekim 2002 tarihli uygulama yönetmeliği, bu tür gösterilerin düzenlenmesi için izin isteme süresini 72 saatten 48 saate indirmiştir. Bu tür gösterileri düzenleme yaşı da 21'den 18'e indirilmiştir. 7. uyum paketi de valilerin toplantıları erteleme yetkilerini kısıtlamıştır. Buna göre valiler sadece suç işlenmesi yönünde açık ve yakın tehdit durumunda söz konusu toplantıları erteleyebileceklerdir. Rakamlara bakıldığında da ertelenen toplantı sayısında azalma yaşanmaktadır. 2001'de 141 toplantı ertelenirken 2002 yılında bu sayı 95'e gerilemiştir.

Siyasi partilerle ilgili olarak da 4. uyum paketi, 2001'de gerçekleştirilen Anayasa değişikliği doğrultusunda Siyasi Partiler Kanununda bir takım

değişiklikler yapmıştır. Bu değişiklikler daha ziyade siyasi partilerin kapatılmasının zorlaştırılmasına yöneliktir. Bu çerçevede bir partinin kapatılabilmesi için Anayasa Mahkemesi'nde 5'te 3 çoğunluk şartı getirilmiştir. Aynı yasanın 100. maddesinde yapılan değişiklikle siyasi partilere karşı kapatma davası ancak Anayasa'da belirtilen nedenlerle açılacaktır. 102. maddede yapılan değişiklikle Yargıtay baŐsavcısının kapatma baŐvurusuna karşı dava açma olanağı getirilmiştir. 104. maddedeki değişiklikle de siyasi partilere kapatma dışında başka yaptırımlar uygulama imkanı getirilmiştir. Bunun en tipik örneğini hazine yardımının kısmen ya da tamamen kesilmesi oluŐurmaktadır.

Gene bu çerçevede Sivil Toplum Kuruluşları ile ekonomik sosyal demokrasinin uzantısı niteliğindeki kurumsal yapılanmanın anayasal güvence altına alınması, Ekonomik ve Sosyal Konseyin kuruluşu, çalışma ve yöntemleri hakkında Kanununun çıkarılması, Kamu görevlileri Sendikaları Kanun Tasarısının yasalaşması gibi hususlar yer almaktadır ki bunların hepsi gerçekteŐirilmifitir.

c- Sivil toplum, kültürel yaşam ve bireysel özgürlükler konusunda sağlanan gelişmeler

Bu çerçevede **anadilde yayın** yapılmasını engelleyen yasal hükümlerin kaldırılması ve anadilde eğitim hakkına ilişkin yasal değişikliklerin gerçekteŐirilmesi hususlarının 3 Ağustos 2002 tarihinde kabul edilen 3. uyum paketiyle yerine getirildiğini belirtmek gerekir. Radyo ve televizyonlardaki yayın diliyle ilgili olarak Ağustos 2002'de yapılan yasal değişikliği uygulamaya koyan bir tüzük Aralık 2002'de yayınlanmıştır. Bu tüzük TRT'ye yurttaŐların günlük yaŐamlarında kullandıkları Türkçe dışındaki dillerde yayın yapma olanağını getirmiştir. Tüzüğe göre bu tür yayınlar radyodan haftada 4 saat, televizyondan ise haftada 2 saat süreyle haber, kültür ve müzik gibi konularda yetişkinlere yönelik olacaktır. Bu tür yayınlar Cumhuriyetin temel değerlerine ve devletin bölünmez bütünlüğüne aykırı olamayacaktır. Tüzük, radyodaki programlarda Türkçe tercüme, televizyon yayınlarında ise Türkçe alt yazı zorunluluğu, ayrıca televizyon yayınlarına katılanlara modern kıyafet yükümlülüğü getirmektedir.

Ancak bu tüzük TRT'nin özerk yapısı nedeniyle uygulanamamıŐtır. Bunun üzerine 6. uyum paketi TRT'nin yanı sıra özel televizyon ve radyolara da Türkçe dışındaki dillerde yayın yapabilmeleri olanağını getirmiştir.

Anadilde eğitim çerçevesinde de bir takım gelişmeler yaşanmıştır. 7. uyum paketi de öğrenim kurumlarıyla ilgili kısıtlamaları azaltmıştır. Ayrıca bundan böyle Türkçe dışındaki dillerin eğitimi ve öğretimine Milli Güvenlik Kurulu onayı olmaksızın sadece Bakanlar Kurulu karar verecektir.

Bu çerçevede bir başka konu Nüfus Sicil Kanununda yapılan değişiklikle anne-babaların ahlaki değerlere uygun olan ve topluma saldırı niteliği taşımayan isimleri çocuklarına verebilmeleri olanağının getirilmiş olmasıdır. Bu değişiklikle siyasi olarak saldırgan isimlere gönderme kaldırılmıştır.

Sinema, video, müzik eserleri Kanununda 6. uyum paketiyle yapılan değişiklikle bu eserlerin askıya alınması ya da yasaklanması sadece Cumhuriyetin temel niteliklerine ve devletin bölünmez bütünlüğüne zarar verme suçuyla sınırlandırılmıştır. Bu eserlerin askıya alınmasıyla ilgili tüm idari kararlar 24 saat içinde hakimince incelemesine sunulacaktır. Ayrıca gözetim komitesinde bundan böyle Milli Güvenlik Kurulu temsilcisi yer almayacaktır.

2- Bireysel hak ve özgürlüklerle ilgili olarak yapılması gereken yasal değişiklikler

Bu noktada yasal değişiklik gerektiren iki hususu belirtmek yerinde olacaktır: Birinci husus ifade özgürlüğünün sınırlarını belirleyen mevzuatın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 10., 17. ve 18. maddelerine uygunluğu bakımından gözden geçirilmesidir. Ayrıca ifade özgürlüğünün alanını genişleten yasal ve idari değişikliklerin etkin bir biçimde uygulanması sağlanmalıdır.

İkinci husus ise sivil toplumun güçlendirilmesi, dernek kurma ve barışçıl amaçlı toplantı hakkıyla sendikal haklara ilişkin yasal ve anayasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesidir. Bu husus da Dernekler ve vakıflar ile toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin mevzuatın gözden geçirilerek bu çerçevedeki hükümlerin az sayıda kanunda toplanmasını gerektirmektedir.

Ayrıca dernekler ve vakıflar ile toplantı ve gösteri yürüyüşlerine ilişkin yasal ve idari mevzuatın etkin biçimde uygulanması gerekmektedir.

Doğrusunu söylemek gerekirse bu iki husus Ulusal Programda bireysel hak ve özgürlükler alanında yapılması gereken ve yukarıda ele alınan değişiklikleri yönlendirecek ilkeler biçiminde ifade edilmiştir. Bununla birlikte yapılan değişikliklerin bu iki hususta belirtilen standartları

tutturması, aksi takdirde ek bir takım değişikliklerin daha yapılması gerekeceğini belirtmek gerekir.

Birinci hususla ilgili olarak laiklik, demokratik cumhuriyet, üniter devlet yapısı ve milli birlik gibi konularda oldukça dikkatli olunması, ancak bu noktada ölçülü bir yaklaşım sergilenmesinin yerinde olacağını belirtmek gerekir.

Bu iki hususa ek olarak bu çerçevede aşağıdaki konularda da bir takım değişiklikler yapılması gerekmektedir:

-Yeni Türk Ceza Kanununun yasalaşması,

-Sendikal haklarla ilgili yasal sınırlamaların gözden geçirilmesi ve Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmeleri ve Avrupa Sosyal Şartı doğrultusunda yeniden düzenlenmesi,

-Basın özgürlüğüyle ilgili yasal mevzuatta değişiklik sürecinin devam etmesi ve basın özgürlüğünü ilgilendiren tüm mevzuatın bu kapsamda ele alınması.

B- İdarenin bireylerle ilgili konularda yapması gereken reformlara ilişkin değişiklikler

İşkenceyle mücadele, duruşma öncesi gözaltı, insan hakları ihlalleri sonuçlarının düzeltilmesi imkanlarının güçlendirilmesi, tüm bireylerin herhangi bir ayırım yapılmaksızın tüm insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlandırılması, idam cezasının kaldırılması, Anayasanın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ışığında gözden geçirilmesi gibi konular idarenin bireylerle ilgili konularda yapması gereken değişiklikler kapsamında değerlendirilebilir. Bu konularda önce yapılan değişiklikler ele alınacak, ardından yapılması gereken değişiklikler irdelenecektir

1- Bireysel konularda yapılan yasal değişiklikler

Bu çerçevede yer alan **ışkenceyle mücadele**, aşağıdaki hususları içermektedir ve bu konularda gerekli değişiklikler yapılmıştır:

-Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları uyarınca ödenen tazminatların kusurlu kamu görevlilerinden tahsili yönünde anayasal değişikliğin yapılması,

-işkenceye uğradığı kanıtlanan kişiye karşı, bu fiili işleyenlerin hukuki sorumluluğunun yasa hükmüne bağlanması,

-Jandarma Teşkilat ve Görev ve Yetkileri Kanununun 9. maddesinin gözden geçirilmesi,

-Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanununun gözden geçirilmesi,

-Anayasanın 19, 36 ve 38. maddelerinin değiştirilmesi.

Bu çerçevede ayrıca gerçekleştirilen gelişmeleri şu biçimde sıralamak mümkündür:

4. uyum paketiyle Türk Ceza Kanununun 243. ve 245. maddelerinde³⁰ değişiklik yapılarak **işkence ve kötü muamele** nedeniyle alınacak mahkumiyetlerin ertelenmesi veya para cezasına çevrilmesi engellenmiştir. Ocak 2003'te Memurin Muhakematı Kanununda ve Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununun 154. maddesinde yapılan değişiklikle işkence ve kötü muamele durumunda dava açabilmek için amirlerin iznini alma zorunluluğu kaldırılmıştır.

7. uyum paketi de Ceza Muhakemeleri Usulü Kanununa getirdiği ek maddeyle işkence ve kötü muamele suçlarını acilen bakılması gereken davalar arasına almıştır. Bu çerçevede ayrıca İçişleri ve Adalet Bakanlıkları yetkili makamlara genelgeyle yasal değişiklikleri duyurmuş ve bu yönde uygulama yapmalarını istemişlerdir. Ayrıca Türkiye, Mayıs 2003'te bu çerçevedeki uygulamaya yönelik 1990-2003 yıllarını kapsayan ikinci raporunu Birleşmiş Milletler İşkenceyle Mücadele Komitesine sunmuştur.

Duruşma öncesi gözaltı konusunda Anayasa'nın 19/b maddesi gözden geçirilerek gözaltı süreleri uluslararası standartlarla uyumlu hale getirilmiştir³¹⁻³². Bunun yanı sıra insan hakları ihlalleri sonuçlarının düzeltilmesi imkanlarının güçlendirilmesi çerçevesinde de Anayasanın ilgili maddeleri gözden geçirilmiş ve gerekli düzeltmeler yapılmıştır³³.

Bu bağlamda bir diğer önemli konu **tüm bireylerin, herhangi bir ayırım yapılmaksızın tüm insan hakları ve temel özgürlüklerden yararlandırılması** olup bu konuda gerçekleştirilen değişiklikleri şu başlıklar altında özetlemek mümkündür:

-Birleşmiş Milletler her türlü ırk ayrımının ortadan kaldırılması Sözleşmesinin onaylanması³⁴,

-kadın-erkek eşitliğinin Anayasal güvenceye alınması. Kadın-erkek eşitliğiyle ilgili olarak, 6. uyum paketiyle “namus cinayeti” işlenmesine ilişkin endişeleri gidermek için Ceza Kanununda değişiklik yapılmış ve namus cinayetine ceza indirimini öngören 462. madde yürürlükten kaldırılmıştır. Ayrıca evlilik dışı doğan çocuklar üzerinde işlenen “namus cinayetlerinin” cezasının artırılması için Ceza Kanununun 453. maddesi değiştirilmiştir.

-kadın-erkek eşitliğine ilişkin değişiklikler getiren Medeni Kanun Tasarısının yasalaşması,

-Birleşmiş Milletler kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın ortadan kaldırılması Sözleşmesine Ek İhtiyari Protokolün onaylanması. Aynı çerçevede Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesinin onaylanması da gerçekleştirilmiştir³⁵.

-Uluslararası Çalışma Örgütünün çocuk işçiliğinin önlenmesi Sözleşmesinin onaylanması.

-Türkiye’de yaşayan ve Türk vatandaşı olmayan gayri Müslim kişilerin de mensup oldukları dinin vecibelerini yerine getirmelerinde ve kendileriyle ilgili diğer uygulamalarda gerekli pratik kolaylıkları sağlayacak tedbirlerin alınması.

Bu çerçevede **azınlık cemaatlerinin** gayri menkul edinebilmeleri konusunda 4. uyum paketiyle Vakıflar Kanununda değişiklik yapılmış ve Ocak 2003’te bir yönetmelik kabul edilmiştir. Bu yönetmelik azınlık cemaatlerinin gayri menkul edinebilmeleri, satabilmeleri ve tapuya kaydettirebilmeleri için Bakanlar Kurulu iznini kaldırmıştır. Yeni düzenlemeyle bu izin yetkisi Vakıflar Genel Müdürlüğüne verilmiş ve gerektiğinde ilgili Bakanlık ve kamu kuruluşlarına danışılması öngörülmüştür. 6. uyum paketi de azınlık cemaatlerinin gayri menkullerinin tapuya kaydettirilmesi için gerekli süreyi 6 aydan 18 aya çıkarmıştır.

Bu çerçevede son olarak **ıdam cezasının** 9 Ocak 2004 tarihi itibariyle tamamen kaldırıldığını belirtmek gerekir. İdam cezasıyla ilgili bu gelişme 2 aşamada gerçekleştirilmiştir. Önce savaş ve yakın savaş tehdidi hallerinde işlenmiş suçlar için öngörülen idam cezaları hariç olmak üzere idam

cezasının müebbet hapse çevrilmesiyle ilgili yasal değişikliğin gerçekleştirildiğini belirtmek gerekir. Dolayısıyla Türkiye yukarıdaki 2 konuda çekincesini koyarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin idam cezasının kaldırılmasıyla ilgili 6. Protokolünü Haziran 2003'te onaylamıştır. 6. uyum paketi de yukarıda anılan durumlar hariç olmak üzere idam cezasının müebbet hapse çevrilmesini düzenleyerek yürürlükteki mevzuatın bu çerçevede uyumunu gerçekleştirmiştir³⁶. 2. aşamada ise Türkiye 9 Ocak 2004'te Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 13. Protokolünü imzalayarak idam cezasını savaş ve yakın savaş durumlarında da kaldırmıştır. 13. Protokolün önümüzdeki günlerde TBMM'de onaylanması beklenmektedir.

2- Bireysel konularda yapılması gereken yasal değişiklikler

Bu bağlamda aşağıda yer alan hususların Ulusal Programda ilke olarak yer alması nedeniyle, idarenin bireylerle ilgili konularda yapması gereken reformlarda bu ilkelerle getirilen standartları tutturması gerekmektedir. Bu ilkeler kısaca şu biçimde ifade edilebilir:

-İşkence ve kötü muamele iddialarının derhal ve titizlikle soruşturulması ve ihlallerin faillerinin süratle cezalandırılmaları sağlanmalıdır.

-Yakalanan, gözaltına alınan veya tutuklananların avukatlarıyla görüşme ve yakınlarına haber verme haklarına ilişkin yasal hükümler titizlikle uygulanmalıdır.

-Modern soruşturma teknikleri ve insan hakları ihlallerini önlemeye yönelik tıbbi muayene sistemi etkili bir şekilde uygulanmalıdır.

-Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu ile Yakalama, Gözaltına alma ve İfade alma Yönetmeliğinde yer alan düzenlemelerin uygulanması etkin biçimde denetlenmelidir.

-İşkence ya da gayri insani veya haysiyet kırıcı muamele suçları nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararları sonucunda ödenen tazminatların sorumlu personele rücu ettirilmesi konusundaki mekanizma etkin biçimde işletilmelidir.

-Yakalama, gözaltı ve tutukluluk sırasındaki haklar ve bu hakların ihlali durumunda başvurulabilecek şikayet yolları konusunda kamuoyu bilinçlendirilmelidir.

Tüm bireylerin ayırım yapılmaksızın tüm temel hak ve özgürlüklerden ve kültürel haklardan tam ve eşit olarak yararlandırılması çerçevesinde de aşağıdaki noktalarda ilerleme sağlanması gerekmektedir:

-İbadet özgürlüğü ile ilgili olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek 1. Protokolü ışığında değişik din ve inanç ihtiyaçları dikkate alacak şekilde uygulamalar gerçekleştirilmelidir.

-Özürlülerin mesleki rehabilitasyonu ve istihdamları hakkında 159 nolu Uluslararası Çalışma Sözleşmesine uygun önlemler alınmalıdır.

-Çocuk İşçiliğinin Önlenmesi Sözleşmesinin uygulanmasına önem verilmelidir.

Bu ilerlemeler sağlanırken dikkate alınması gereken minimum standartlar konusunda da Ulusal Programda Türkiye'nin taraf olduğu tüm uluslararası sözleşmelerden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesi, tüm bireylerin düşünce, vicdan, din ve inanç özgürlüklerinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 9. maddesi çerçevesinde titizlikle korunması ve kadın-erkek eşitliğinin özellikle uygulamada sağlanması gibi ilkelere yer verilmiştir.

Yukarıda ele alınan hususlara ek olarak üç konuda daha bir takım değişikliklerin yapılması gerekmektedir:

Öncelikle, tüm vatandaşların ekonomik, sosyal ve kültürel imkanlarının artırılması amacıyla bölgesel dengesizliklerin azaltılması, ekonomide serbestleşme sağlanmasıdır ki bu da bu bağlamda kapsamlı bir stratejinin benimsenmesini gerektirmektedir.

İkinci olarak Anayasa ve yasalar önünde herkesin eşit olduğu ilkesi doğrultusunda yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesidir. Bu konu aşağıdaki hususları içermektedir:

-Avrupa Sosyal Şartının gözden geçirilmiş metni ve Ek Protokolün onaylanması,

-Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine ek 4, 7 ve 12 nolu Protokollerin onaylanması,

Üçüncü olarak Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesinin ek ihtiyari protokolü, Avrupa Konseyinin ulusal azınlıkların korunmasıyla ilgili çerçeve sözleşmesi ve Uluslararası Ceza Mahkemesinin statüsünün kabul edilmesi gibi yükümlülükler de bu çerçevede yer almaktadır.

C- Kurumsal değişiklikler

Kurumsal değişiklikler Devlet Memurlarının ve Kamu Görevlilerinin insan hakları konusunda eğitimi, Devlet Güvenlik Mahkemeleri de dahil yargının işlevselliği ve verimliliği, cezaevlerindeki tutukluluk koşulları, Milli Güvenlik Kurulu, olağanüstü hal ve son olarak da insan haklarıyla ilgili kurumsal yapının güçlendirilmesi gibi konuları ilgilendirmektedir. Önce bu konulardaki değişiklikler ele alınacak, ardından yapılması gereken değişiklikler irdelenecektir.

1- Kurumsal konularda yapılan değişiklikler

Devlet Memurlarının ve Kamu Görevlilerinin insan hakları konusunda eğitimi konusunda şu ilerlemeler kaydedilmiştir: Polis okullarındaki öğretim süresinin iki yıla çıkarılması³⁷, İçişleri Bakanlığı ve bağlı kuruluşlardaki bürokratların ve yargıçların insan hakları konusunda eğitimi, toplumda insan haklarına olan hassasiyetin artırılması, hukuksal reformlara destek, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Direktörlüğü tarafından Polis ve insan hakları programı çerçevesinde hazırlanan projenin uygulanması. Bu çerçevede son olarak Mayıs 2003'te Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin içtihadı üzerine bir formasyon programının başlatıldığını belirtmek gerekir.

Devlet Güvenlik Mahkemeleri de dahil yargının işlevselliği ve verimliliği kapsamında Devlet Güvenlik Mahkemeleri Kanununun gözden geçirilmesi³⁸, adil yargılanma hakkının anayasal güvence altına alınması, savunmanın yargının temel hükmü olduğuna dair Anayasa düzenlemesi, Hakim ve savcıların Avrupa ülkeleri ve Avrupa Konseyinde eğitimi gibi konularda gelişmeler kaydedilmiştir.

4 uyum paketiyle ayrıca Devlet Güvenlik Mahkemeleri Kanununun 16. maddesinde değişiklik yapılarak tutuklama esnasında avukata erişim hakkı garanti altına alınmıştır. 6. uyum paketi de DGM'de ifade alınması esnasında avukatın hazır bulunması çerçevesindeki kısıtlamayı kaldırmıştır.

Yargı organlarıyla ilgili yapısal gelişmeleri de şu biçimde özetlemek mümkündür:

-Aile Mahkemelerinin kurulmasını öngören yasa kabul edilmiş ve Ocak 2003'den bu yana 114 Aile Mahkemesi kurulmuş olup³⁹ bu mahkemelerden 63 tanesi faaliyete geçmiştir.

-Adli, idari ve cezai konularda AİHM tarafından Sözleşme ve ek protokollerine aykırı bulunan mahkeme kararları için yargılamanın yenilenmesi⁴⁰. Ancak bu düzenleme uygulamaya konmasına rağmen çok az sayıda dava bu prosedüre konu olmuştur. Bu davalarda da aynı yönde karar çıkması savunma hakkına riayet edilip edilmediği spekülasyonlarına yol açmıştır⁴¹.

-Adli sicil sisteminin BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin 1. maddesiyle uyumlu hale getirilmesi. Böylece bundan böyle savcılar 18 yaşından küçük çocukların adli sicil kayıtlarına ancak istisnai durumlarda ulaşabileceklerdir.

-Çocuk Mahkemelerinde yargılanma yaşı 15'den 18'e çıkarılmıştır⁴².

-Suçlanan veya yargılanan kişilerin kurala uygun olarak haberdar edilmesi amacıyla mahkeme kararlarının tebliğ sistemi güçlendirilmiştir.

-Dava prosedürlerini hızlandırmak amacıyla Adli Tıp Kanununda gerekli değişiklikler yapılmıştır.

-Askeri Mahkemelerin kuruluşu ve yargılama usulü Kanununda değişiklik yapılmış ve bu mahkemelerin barış zamanında sivil kişileri askerlikten soğutma gibi suçlardan yargılama yetkisi kaldırılmıştır⁴³.

-Yargı sisteminde bilgisayara geçilmesi için altyapı çalışmaları tamamlanmış olup, 2004 yılı içinde bu sistem işlemeye başlayacaktır.

-Hakim ve Savcılar Okulu açılmış ve bu okulda hakim ve savcılarının yanı sıra adalet meslek memurlarının ve noterlerin eğitimleri gerçekleştirilmektedir.

-Ekim 2002'den bu yana bir çok kentte uyum paketleri üzerine formasyon programları düzenlenmiş olup bu programlara 1100 civarında hakim ve savcı katılmıştır.

-Adalet Bakanlığı AİHM kararlarını Türkçe'ye çevirmiş ve hakim ve savcılara bu konuda bir rehber dağıtmıştır. Ayrıca Adalet Bakanlığının resmi web sayfasından AİHM kararlarına erişim mümkündür.

Cezaevlerindeki tutukluluk koşulları konusunda da şu iki hususta gelişmeler sağlanmıştır: 1- idarecilerin ve savcılarının cezaevlerindeki denetim ve kontrollerinin daha etkin hale getirilmesi (İnfaz Hakimliği

Kanun Tasarısı ve Ceza İnfaz Kuruları ve Tutukevleri İzleme Kurulları Kanun Tasarısının yasalaşması). 2- Terörle Mücadele Kanununda değişiklik tasarısının onaylanması ile bu suçlardan hüküm giyenlerin durumlarına yönelik hususların gözden geçirilmesi.

Yukarıdaki iki hususa ek olarak cezaevleriyle ilgili olarak aşağıdaki gelişmeler de oldukça dikkat çekicidir: Adalet Bakanlığının Ekim 2002 tarihli genelgesiyle cezaevlerinde sosyal aktivitelere katılım çerçevesindeki kısıtlamalar kaldırılmış, haftalık (10 dakika) telefonla görüşme ve F tipi cezaevlerinde ziyaret koşulları iyileştirilmiştir.

Cezaevlerinin fiziki altyapısının modernizasyonu çerçevesinde hücre tipine geçiş çalışmaları devam etmektedir. Yapılan 4 yeni cezaeviyle F tipi cezaevlerinin sayısı 10'a ulaşmıştır.

Ocak 2003'te Adalet Bakanlığı ceza ve tutukevleri personelinin sürekli formasyonu konusunda yeni bir program kabul etmiş ve bu çerçevede insan hakları ve özellikle de kötü muameleyle özel bir önem atfedilmiştir⁴⁴. Cezaevi personeli formasyon merkezleri Ankara'da faaliyete geçmiş olup yakında İstanbul ve Erzurum'da da aynı tip iki merkez faaliyete geçecektir.

Cezaevlerinde güvenliği artırmak ve açlık grevlerini⁴⁵ önlemek için Şubat 2003'te Türk Ceza Kanununa iki yeni hüküm eklenmiştir. Ceza Kanununun 307/a maddesiyle cezaevlerine silah ya da bir takım iletişim araçlarını sokan veya cezaevlerinde bunları kullanan kişilere 2 yıldan 5 yıla kadar hapis cezası verilmesi öngörülmüştür. 307/b maddesiyle de hükümlü ve tutukluların avukatlarıyla veya arkadaşlarıyla görüşmelerini engelleyen kişilere 1 yıldan 3 yıla kadar hapis cezası verilmesi öngörülmüştür. Ayrıca bu madde bir hükümlü ya da tutuklunun beslenmesini engellemeyi suç olarak tanımlamış ve bu suçu işleyenlere 2 yıldan 4 yılı kadar hapis cezası öngörmüştür. Yetersiz beslenme sonucu ölüm söz konusu olursa bu ceza 10 ila 20 yıl arası olacaktır.

Şubat 2003'te ceza ve tutukevlerinin yönetimiyle ilgili kanunun gıda maddeleri ve cezaevlerine giriş koşullarıyla ilgili maddeleri değiştirilmiştir. 4. madde ölüm orucuna girişen ve beslenmeyi reddeden tutuklu ve hükümlülerle ilgilidir. Bu maddeye göre bu kişiler cezaevi doktoru tarafından giriştikleri eylemin fiziksel ve psikolojik etkilerinden haberdar edilecekler ve ciddi tehlike durumunda karşı çıkmalarına rağmen hastaneye kaldırılacaklardır.

Cezaevlerinde denetim konusu da bu bağlamda oldukça önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu amaçla 2001 yılında 129 komite kurulmuş olup bu komiteler cezaevlerinde hayat şartları, sağlık, beslenme, eğitim, mahkumların rehabilitasyonu, hayat şartları nakil ve disiplin önlemleri gibi konularda denetim yapmakta ve tavsiyelerde bulunmaktadır.

2001 yılında ceza infaz hakimliğinin ihdas edilmesinden bu yana tutuklu ve hükümlülere yönelik olarak yapılan 8998 işlem 140 ceza infaz hakimi nezdinde şikayet konusu olmuştur. Bu şikayetlerden 3794'ü disiplin cezalarıyla ilgilidir.

Kurumsal çerçevede bir başka konu gelişmeler ve güvelik değerlendirmesi ışığında **Olağanüstü Halin** tamamen kaldırılmış olmasıdır⁴⁶.

4. uyum paketi 430 sayılı Olağanüstü Hal Kanun Hükmünde Kararnamesinde değişiklik yaparak OHAL'deki tutukluların hakim kararıyla soruşturma amacıyla maksimum 10 gün boyunca cezaevinden çıkarılmaları ve geçici olarak gözaltına alınmalarına olanak sağlamıştır. Gözaltı süresi de ayrıca 10 günden 4 güne indirilmiştir. Tutukluların soruşturma amacıyla cezaevinden çıkarılmaları durumunda avukata erişim ve sağlık kontrolünden geçmeleri garanti altına alınmıştır.

Olağanüstü halin kaldırılmasından sonra bütçe, fonlar ve personel yönetimi gibi konular valiliklerin yetkisine verilmiş ve Şubat 2003'te bölgeye yeni valiler atanmıştır. Nisan 2003'te Anayasa Mahkemesi olağanüstü hal bölge valisinin kararlarına karşı yargı yolunu kapayan 285 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameyi iptal etmiştir.

Bölgede sosyal barışın tesis edilmesi için Topluma Kazandırma Kanunu çıkarılmış ve bu kanun 6 Ağustos 2003'te yürürlüğe girmiştir. Bu kanun kısmi bir af ve terör örgütünün faaliyetlerine karışan kişilere ceza indirimini getirmiştir. Örgütün sorumluları ve cinayet işleyen kişiler bu kanunun kapsamı dışında tutulmuşlardır. Eylül 2003 rakamlarına göre 524 mahpus serbest bırakılmıştır. 200 örgüt militanı da teslim olmuştur.

Güvenliğin sağlanması sonucu halkın geniş katılım gösterdiği kültürel etkinlikler düzenlenmiştir. AB Komisyonu 2003 yılı İlerleme Raporunda güney-doğuda olağanüstü halin kaldırılmasının halk arasındaki gerginliği

azalttığını, kültürel faaliyetler çerçevesinde bir hoşgörü ortamının oluştuğunu ifade etmektedir⁴⁷.

Sivil otoriteyle askeri otoritenin ilişkilerinin AB ülkelerindeki uygulamayla uyumlu hale getirilmesi bağlamında **Milli Güvenlik Kurulu** ile ilgili bir takım değişiklikler yapılmıştır. Yeni düzenlemede şu noktalar dikkati çekmektedir: Öncelikle Ekim 2001 tarihinde gerçekleştirilen Anayasa değişikliğiyle Anayasa'nın 118. maddesinin değiştirildiğini ve MGK'daki sivil sayısının artırıldığını belirtmek gerekir. Bunun yanı sıra Genelkurmay Başkanlığının da bir takım çekinceleri olduğu⁴⁸ 7. uyum paketiyle MGK'nın Bakanlar Kuruluna görüş ve tavsiyelerini belirtmesiyle ilgili (md.4) yetkisi yeniden düzenlenmiş; MGK Genel Sekreterinin yetkileri kısıtlanmış (md. 13); MGK Genel Sekreterliğine sivil bir kişinin atanabilme yolu açılmış (md. 15)⁴⁹; MGK toplantılarının 1 ay yerine 2 ay arayla yapılması (md. 5) öngörülmüştür. Sinema, Video ve Müzik eserleri gözetleme Komitesinde Bundan böyle MGK temsilcisinin yer almayacağı hükme bağlanmış olmasına rağmen RTÜK ve YÖK gibi kurumlarda MGK temsilcisi yer almaya devam edecektir.

MGK ile ilgili değişikliklerin yanı sıra **savunma harcamalarının denetlenmesi** konusunda da 7. uyum paketiyle bir takım değişiklikler öngörülmüştür. Buna göre Silahlı Kuvvetlerin elinde bulunan devlet malları Sayıştay'ın denetimine tabi kılınmıştır. Ancak bu denetim milli savunma hizmetinin gerektirdiği gizlilik esaslarına uygun olarak yapılacaktır⁵⁰.

Bu çerçevede son olarak **insan haklarıyla ilgili kurumsal yapının güçlendirilmesine** değinmek gerekir. Bu noktada 12 Nisan 2001 tarihinde kabul edilen bir kanunla 1997 yılında Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuş olan İnsan Hakları Üst Kuruluna yasal bir kimlik kazandırılmış ve Başbakanlık teşkilatı bünyesinde İnsan Hakları Başkanlığı ve İnsan Hakları Danışma Kurulu kurulmuş ve insan hakları ihlali iddialarını yerinde incelemek ve araştırmak üzere heyetlerin oluşturulmasına olanak sağlanmıştır. Ayrıca 2 Kasım 2000 tarihinde Resmi gazetede yayınlanan bir yönetmelikle İnsan hakları İl ve İlçe Kurulları oluşturulmuştur⁵¹. 2002 yılında 831 olan bu kurulların sayısı 2003 yılında 859'a yükselmiştir.

Bu çerçevede dikkati çeken diğer gelişmeleri de şöyle özetlemek mümkündür:

-Nisan 2003'te Jandarma Genel Komutanlığı bünyesinde insan hakları ihlallerini araştırma ve inceleme merkezi kurulmuştur.

- Nisan 2003 tarihinde TBMM bünyesinde AB ile uyum Komisyonu oluşturulmuştur. Bu komisyon istişari nitelikli olup Türkiye'nin tam üyelik sürecinin gelişimini izlemek ve kanun tekliflerinin Topluluk Müktesebatıyla uyumunu incelemekle görevlendirilmiştir.

- Meclis İnsan Hakları Komisyonu güney-doğudaki olağanüstü halin kaldırılması sonrası insan hakları üzerine bir rapor hazırlamış ve hükümete özel tavsiyelerde bulunmuştur.

-Eylül 2003'te reformların uygulanmasını denetlemekle görevli bir grup oluşturulmuştur⁵². Grubun başkanlığını Dışişleri Bakanı yürütmekte olup grup haftada bir kez toplanmaktadır. Grubun görevi pratikte reformların uygulanışı çerçevesinde karşılaşılan güçlükleri ortaya çıkarmaktır.

2- Kurumsal konularda yapılması gereken değişiklikler

Ulusal Programda ilke niteliğinde yer alan aşağıdaki hususlarda standartların tutturulması için kurumsal bir takım değişikliklerin daha yapılması gerekeceği söylenebilir:

-ikili ve çok taraflı işbirliği faaliyetleri ile başta güvenlik güçleri olmak üzere devlet ve kamu görevlilerinin insan hakları alanında eğitimi. Bu çerçevedeki eğitim programlarının yaygınlaştırılması ve özellikle Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı ile AB Hukuku alanlarında Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği ile işbirliği içinde gerçekleştirilmesi Ulusal Program-II'de de yer almaktadır.

-Cezaevlerinin Avrupa Konseyi ve Avrupa işkenceyi önleme Komitesinin tavsiyeleri doğrultusunda, Birleşmiş Milletler Cezaevleri Asgari standartlarına ve Avrupa Konseyi kurallarına uygun hale getirilmesi. Bu çerçevede ayrıca Ceza İnfaz Hakimliği kurumu ve Cezaevleri İzleme Kurullarının etkin çalışmalarının sürdürülmesi ve cezaların infazına ilişkin mevzuatın gözden geçirilmesine devam edilmesi gerekmektedir.

-Devlet Güvenlik Mahkemeleri de dahil yargının işlevselliğine yönelik düzenlemeler. Bu çerçevede yapılması gereken değişiklikleri şu alt başlıklar halinde özetlemek mümkündür:

-Türkiye'de hukuk devleti ilkesinin evrensel hukuk değerlerini benimsemiş çağdaş toplumdaki anlayışta yerleştirilmesi gerekmektedir.

-Adalet hizmetleri modern toplumun gereklerine uygun şekilde etkin hale getirilmelidir.

-İnsan hakları, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi içtihadı konusunda yürütülen eğitim programları yüksek mahkeme üyeleri de dahil olmak üzere tüm yargı mensuplarını kapsayacak şekilde yaygınlaştırılmalıdır.

-Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Eğitimi faaliyetleri çerçevesinde eğitim imkanlarının artırılması gerekmektedir.

-Mahkemelerin aşırı yükü dolayısıyla yargılama sürelerinde artış yaşanmaktadır. Bu nedenle mahkemeler duruşma dosyalarını incelemek için yeterli zamana sahip olamamakta bu da savunma hakkı üzerinde olumsuz bir etkiye neden olmaktadır. Dolayısıyla yargıç sayısının artırılması gerekmektedir.

-Adli yargıda İstinaf Mahkemelerinin kurulması acilen ele alınması gereken konular arasında yer almaktadır. Yargıtay her yıl İstinaf Mahkemeleri tarafından karara bağlanabilecek 500 000 civarında dosyaya bakmak zorunda kalmakta bu da yargılama süresini ciddi biçimde uzatmaktadır. İstinaf Mahkemelerinin kurulması Yargıtay'ın üst yargı mercii görevini yapmasına imkan tanıyacak bu da içtihadın daha da geliştirilmesine katkıda bulunacaktır.

-Adalet sisteminin bağımsızlığı ve etkinliğinin sağlanması için Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yapısında bir takım değişikliklerin yapılması gerekmektedir⁵³.

-DGM'lerin savunma hakları ve hakkaniyete uygun dava hakkı bağlamında Avrupa normlarına uygun hale getirilmesi gerekmektedir.

Kurumsal çerçevede aksayan bir diğer nokta Meclis tarafından kabul edilen uyum yasalarının bazı durumlarda konulan bir takım şartlarla kapsamının daraltılmasıdır. Bunlara örnek olarak AB Komisyonunun 2003 yılı İlerleme Raporunda sözünü ettiği RTÜK tarafından Aralık 2002'de kabul edilen anadilde yayımla ilgili tüzük, Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün Ocak 2003'te kabul ettiği azınlık cemaatlerinin gayri menkul edinmeleriyle ilgili tüzük verilebilir⁵⁴.

Sonuç ve Değerlendirme

Kopenhag siyasi kriterlerine uyum için Türkiye'nin gerçekleştirdiği ve daha gerçekleştirmesi gereken yasal değişikliklerin ele alındığı bu çalışmada sonuç olarak şu noktalar dikkati çekmektedir:

Öncelikle Kopenhag siyasi kriterlerine uyma yükümlülüğünün, Helsinki Zirvesiyle ya da daha sonra Türkiye'nin önüne konmuş acı bir yemek olmadığını belirtmek gerekir. Bu kriterler Avrupa Birliği yetkilileri tarafından öteden beri ileri sürülmekte ve Türk otoriteleri tarafından da bilinmektedir.

Bu noktada Türkiye'nin iki tercihi olduğunu belirtmek gerekir. AB dışında kalmak veya bu koşulları tamamıyla yerine getirerek Avrupa Birliği'ne girmek. Türkiye yerini belirlemiştir. Bundan sonra yapılacak tüm yasal değişiklikler ve dolayısıyla da kaydedilecek tüm ilerlemeler, tam üyelik sürecini kısaltacaktır⁵⁵. Bu noktada eğer her şey tam tersine döner ve eğer Türkiye, Avrupa Birliği tercihinden vazgeçecek olursa bu kez süreci durdurabilecektir. Ancak bu defa yapılan bunca değişiklik ve yasal uyum çabası boşuna gitmiş olacaktır.

Türk hukuk sisteminde yapılan bu yasal değişiklikler Avrupa Birliği'nden ve Kopenhag siyasi kriterlerinden bağımsız olarak değerlendirilecek olursa bu kez karşımıza muazzam bir hukuki reform süreci çıkmaktadır. Daha doğru bir anlatımla, Türkiye Avrupa Birliğine tam üyelik rüzgarını arkasına alarak, Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirme adına bireysel hak ve özgürlükler alanında köklü bir hukuk reformunun altına imza atmış bulunmaktadır. Bu durum, AB Komisyonunun 5 Kasım 2003'te açıklanan İlerleme Raporunda da açıkça görülmektedir. Zira geçen yıllarda açıklanan İlerleme Raporlarına oranla 2003 İlerleme Raporunda sözü edilen eksiklikler daha dar bir alanı kapsamakta ve bu da hukuk sisteminde oldukça hızlı bir ilerlemenin sağlandığını göstermektedir. Bu nokta Türk hukuk sisteminin çağdaş koşullara uyum sağlaması açısından oldukça sevindiricidir.

İstatistiksel bir değerlendirme yapılacak olursa Ekim 2001-Ağustos 2003 arası itibariyle Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesi amacıyla Anayasanın toplam 34 maddesi değiştirilmiştir. Bunun yanı sıra⁵⁶, 40 değişik Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamenin toplam 184 maddesinde değişiklikler⁵⁷ yapılmıştır. Ayrıca bu istatistiklere Türk Ceza Kanununda, Kaçakçılığın Men ve Takibi Kanununda ve Orman Kanununda idam cezası öngören hükümleri de eklemek gerekir. Zira söz konusu idam cezaları 3. uyum paketiyle müebbet hapse çevrilmiştir. Bu çerçevede son olarak bir yasanın adının (başlığının) değiştirildiğini⁵⁸; Medeni Kanunun 92. maddesinin kapsamının dernek ve vakıf dışındaki diğer kar amacı gütmeyen

kuruluşlara da genişletildiğini⁵⁹; İmar Kanunundaki “cami” ifadelerinin “ibadet yeri” olarak değiştirildiğini⁶⁰ belirtmek gerekir.

Dikkati çeken bir diğer önemli nokta yapılan bu yasal değişikliklerin bir süreç oluşturduğu ve bu yasal değişiklik sürecinin daha bir miktar süreceği konusudur⁶¹. Bu noktada Türkiye'nin geri kalan değişiklikleri gerçekleştirmek için ancak 2004 Aralık Zirvesine kadar zamanının olduğunu hatırlatmak gerekir. Zira 12-13 Aralık 2002 tarihli Kopenhag Zirvesi sonucu Devlet ve Hükümet Başkanları tarafından yayınlanan bildirin 19. paragrafında da belirtildiği gibi, Aralık 2004'de yapılacak Zirvede Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğine kanaat getirilirse gecikmeden tam üyelik müzakerelerine başlanacaktır⁶². Dolayısıyla aslında Türkiye'nin önünde çok da geniş bir zaman dilimi bulunmamaktadır. Bu noktada yapılacak yasal değişikliklerin tek başına yeterli olmayacağını, Avrupa Birliği yetkililerinin, bu değişikliklerin uygulamada da (günlük yaşamda) gerçekleştiğini görmek isteyeceklerini belirtmek gerekir.

Şu andan itibaren Türkiye'nin yapması gereken, 2003 yılı İlerleme Raporuna duygusal yaklaşmayı bir kenara bırakarak, eğer Avrupa Birliği üyeliğini gerçekten istiyorsa raporun ana çerçevesi ve satır aralarını dikkatlice okuyup, özellikle de siyasi kriterler bölümünde ifade edilen eksiklikleri tespit edip bu eksiklikleri gidermek için bir plan yapması ve bu planı hayata geçirmek için toplum desteğini arkasına alarak gecesini gündüzüne katarak çalışmasıdır.

Bu noktada “Türkiye Aralık 2004'e kadar bu değişiklikleri gerçekleştiremezse ne olur?” biçiminde bir soru akla gelebilir. Bu sorunun yanıtı bu gecikmenin Türkiye'nin tam üyeliğini daha da zora sokacağı biçiminde olacaktır. Zaten 1 Mayıs 2004'te 25 üyeli olacak bir Avrupa Birliği Türkiye gibi büyük bir aday ülkeyi almakta pek de ısrarlı davranmayacak; yeni katılan üye devletlerin Birliğe uyumları gibi iç sorunları öne sürerek Türkiye'nin katılımını biraz daha geciktirmeye çalışabilecektir.

Tam üyeliğin geciktirilmesinden daha kötü bir senaryo ise Türkiye'ye Avrupa Birliği tarafından özel bir ilişki teklif edilmesidir. Bazı akademik çevrelerce de alt yapısı hazırlanmaya çalışılan bu senaryoya göre Avrupa Birliği Türkiye'yi tam üye olarak almaktansa görünüşte bir takım avantajlar sağlayarak Türkiye'yle ilişkisini sürdürmeye çalışacaktır. Hatta bu noktada

Avrupa Birliği Anayasa taslağında yer alan Avrupa Birliğiyle özel ilişkiler başlıklı bölümün⁶³ Türkiye için düşünüldüğü bile söylenmektedir.

Zaman Türkiye'nin bu süreci zamanında ve başarılı olarak bitirip bitiremeyeceğini dolayısıyla da Avrupa Birliği'ne kendine yakışır bir biçimde tam üye olup olamayacağını gösterecektir. Eğer Türkiye bu süreçte başarılı olursa yukarıda zikredilen kötü senaryoların hiçbirinin gerçekleşmesine fırsat ve izin vermemiş ve Türkiye hakkında bu tür kötü senaryo hazırlayanların heveslerini kursaklarında bırakmış olacaktır.

Summary

With the Summit of Helsinki in December 1999 the relations between EU&Turkey has gained a new dimension. According to the decision made in the summit, it is stated that Turkey would be given equal status with the other candidate-countries and negotiations for full membership of Turkey would begin, provided that Turkey fulfills the political criteria of Copenhagen. From this point of view, legislative modifications made to fulfill these criteria indicate the determination of Turkey for full membership. Turkey has made significant progress with the seven legislative reform packages adopted so far. However, EU Commission emphasizes that making these modifications will not be sufficient, as far as they are not put to practice. For the moment, it seems that the process of reforms should be completed within 2004, since the final decision to begin the negotiations for full membership of Turkey will be given at the end of 2004.

Sonnotlar

¹ Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri üzerine bkz, M. Ali Birand, *Türkiye'nin Avrupa Macerası*, 1959-1999, İstanbul, Doğan Kitap, 2000; S. Rıdvan Karluk, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, İstanbul, Beta yay., 2002; M.Özcan, "1990 sonrası AB-Türkiye ilişkileri", in *21. Yüzyılın eşliğinde Türk dış politikası*, İdris Bal (ed.), Alfa yay., İstanbul, 2001, ss. 131-153; Ç. Erhan&T. Arat, "AT'yle ilişkiler", in *Türk Dış Politikası*, Baskın Oran (ed.), İletişim, İstanbul, C. 1, ss. 83-101; S. Baykal& T. Arat, "AB'yle ilişkiler", in *Türk Dış Politikası*, Baskın Oran (ed.), İletişim, İstanbul, C. 2, ss. 326-365; M. Uğur, *Avrupa Birliği ve Türkiye, Bir dayanak/inandırıcılık ikilemi*, İstanbul, Everest yay., İstanbul, 2000.

² Ankara anlaşması 1.12.1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bkz, Resmi Gazete (RG), 17.11.1964, sayı 11858. Bu anlaşma Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesinde de yayınlanmıştır. Bkz, ATRG, sayı 217, 29.12.1964, 3687.

³ Katma protokolün imza tarihi 23.11.1970 yürürlük tarihi ise 1.1.1973'tür. Bkz, RG, 29.8.1972, sayı 14406. Bu Protokol AET adına Bakanlar Konseyinin 2760/72 sayı ve 19.12.1972 tarihli yönetmeliğiyle yapılmıştır. Bkz, ATRG L 293, 29.12.1972, s.4.

⁴ 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararı, Bkz, ATRG, L 35, 13.02.1996. Burada bazı yerlerde yazıldığı gibi bu kararın bir anlaşma olmadığını, ancak Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyinin bir kararı olduğunu ve Ankara Anlaşması üzerine oturduğunu belirtmek gerekir. Bu yönde bkz, Ü. Tekinalp, "Gümrük Birliğinin Türk Hukuku üzerinde etkileri", *İstanbul Üniv. Hukuk Fakültesi Mecmuası*, cilt LV, sayı 1-2, 1995-1996, s. 28.

⁵ 2001/235/CE sayılı Bakanlar Konseyi kararıyla kabul edilen bu belge, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkileri jargonunda Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB) olarak da adlandırılmaktadır. ATRG, L 85, 24.03.2001, s. 13.

⁶ Ulusal program, 19.3.2001 tarih ve 2199/01 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla kabul edilmiş olup 24.3.2001 tarihli Resmi Gazete'nin 24352 mükerrer sayısında yayınlanmıştır.

⁷ Bkz, 19 Mayıs 2003 tarih ve 2003/398/CE sayılı Konsey kararı, ATRG, L 145, 12.6.2003, s. 40.

⁸ Bkz, 2003/5930 sayılı Bakanlar Kurulu kararı, RG, 24.7.2003, 25178 mükerrer sayı.

⁹ Gündem 2000:Genişleme 1999 Yılı Aday Ülkeler İlerleme Raporları, Avrupa Komisyonu 1999, s. 16-22 (aktaran: S. Çapoglu, "Avrupa Birliği'ne üyelik koşulu olarak insan hakları ve Türkiye'nin durumu" (www.jura.uni-sb.de/turkish/Scpogluçhtml) (erisim tarihi 31.1.2003)

¹⁰ Bkz, AB Genel Sekreterliği, "Kopenhag Kriterleri hakkında özet not" (www.euturkey.org.tr) (erişim tarihi 30.01.2003)

¹¹ Bkz, "Kopenhag Kriterleri", (www.hkmo.org.tr/yasave/ab_kriterleri.htm) (erişim tarihi 31.1.2003)

¹² ibid.

¹³ ibid.

¹⁴ Temel hak ve özgürlükler konusunda Avrupa Birliğinin Avrupa İnsan hakları Sözleşmesine gönderme yapması ve bu noktada Avrupa Birliği ile Avrupa Konseyi arasındaki tamamlayıcılık gözden kaçmamaktadır.

¹⁵ ibid.

¹⁶ ibid.

¹⁷ Bkz, RG, 17.10.2001, 24556 mükerrer sayı.

¹⁸ Bkz, RG, 6.2.2002, sayı 24676.

¹⁹ Bkz, RG, 26.3.2002, sayı 24712

²⁰ Bkz, RG, 9.8.2002, sayı 24841

²¹ Bkz, RG, 11.1.2003, sayı 24990.

²² Bkz, RG, 4.2.2003 sayı 25014

²³ Bkz, RG, 19.7.2003 sayı 25173.

²⁴ Bkz, RG, 7.8.2003 sayı 25192.

²⁵ RTÜK Kanunu Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Ancak Anayasa mahkemesi bazı maddelerin iptali ve yürürlüğünün durdurulmasını onaylamıştır.

²⁶ Bu madde devlet kurumlarının manevi şahsiyetini alenen tahkir ve tezyif etme suçunu düzenlemektedir.

²⁷ Bu madde sınıf, ırk, din, mezhep ve bölge farklılığı gözeterek halkı kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etme suçunu düzenlemektedir.

²⁸ Bu iki madde çerçevesinde Mahkemeler son dönemde genellikle beraat yönünde karar vermektedirler. Ancak bu çerçevede gene de bir takım dengesizlikler mevcuttur. Bkz, AB Komisyonu 2003 yılı İlerleme Raporu, s. 23.

²⁹ Bu noktada Ağustos 1999'da Basın ve Yayın yoluyla işlenen suçlara ilişkin cezaların ertelenmesine dair kanunun kabul edildiğini belirtmek gerekir.

³⁰ Bu maddeler işkence ve kötü muamele suçlarına ilişkindir.

³¹ Bu noktada 1998 yılının Ekim ayında yürürlüğe giren yönetmeliğin bazı maddelerinin, 18 Eylül 2002 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan Yakalama, Gözaltına alma ve İfade alma Yönetmeliğinin bazı maddelerinde değişiklik yapılmasına dair yönetmelikle yeniden düzenlendiğini ve Avrupa Konseyi standartlarıyla uyumlu hale getirildiğini belirtmek gerekir.

³² Bunun sonucu olarak Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin kişi özgürlüğü ve güvenliği hakkını ve gözaltı sürelerini düzenleyen 5. maddesinin OHAL Bölgesinde askıya alındığına ilişkin Türkiye'nin beyanı 29 Ocak 2002 tarihinde geri çekilmiştir.

³³ Aynı çerçevede 1999 yılı Ağustos ayında yapılan değişiklikle işkence ve kötü muamelenin tanımı uluslararası sözleşmelere uygun düzenlenmiş, cezalar artırılmış ve gerçeğe aykırı raporlar düzenleyerek işkenceyi gizleyen sağlık personeline cezalar getirilmiştir.

³⁴ 3 Nisan 2002 tarihinde TBMM Genel Kurulunda görüşülerek oybirliğiyle kabul edilmiş ve onay işlemleri tamamlanarak bu sözleşmeye Türkiye taraf olmuştur.

³⁵ Ancak Türkiye bu sözleşmelere eğitim hakkı ve azınlık haklarıyla ilgili olarak çekince koymuştur.

³⁶ Bkz, 4928 sayılı yasanın 18. maddesi.

³⁷ Bu noktada 25 Nisan 2001 tarihinde kabul edilen kanunla Polis Akademisinin yasal bir statüye kavuşturulduğunu ve Polis Akademisine bağlı eğitim-öğretim süresi 2 yıl olan Polis Meslek Yüksek Okullarının kurulduğunu belirtmek gerekir.

³⁸ Hatırlanacağı gibi Devlet Güvenlik Mahkemelerinde askeri yargıçların yer alması nedeniyle adil yargılama ilkesini ihlal ettiği gerekçesiyle Türkiye, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi önünde bir çok defalar tazminat ödemeye mahkum olmuş, bunun sonucu olarak da 1999 Haziran ayında yapılan Anayasa değişikliğiyle Devlet Güvenlik Mahkemelerinin tamamen sivil hakimlerden oluşması sağlanmıştır.

³⁹ Aile Mahkemeleri, nüfusu 100 000'i aşan yerleşim birimlerinde kurulmaktadır.

⁴⁰ Gerçekleştirilen değişiklikle AİHM kararlarını izleyen 1 yıl içinde yargılamanın yenilenmesi talep edilebilecektir.

⁴¹ Bkz, 2003 yılı İlerleme Raporu, s. 47.

⁴² Bkz, 7. uyum paketi, md. 8.

⁴³ Bkz, 7. uyum paketi, md. 6. Böylece askeri konularda da ifade özgürlüğünün kapsamı genişletilmiştir.

⁴⁴ 2003 rakamlarına göre ceza ve tutuklevlerinde toplam 64173 kişi bulunmakta olup bunun 32624'ü hükümlü 31549'u ise tutukludur.

⁴⁵ Cezaevlerinde ölüm orucu sonucu yaşamını yitiren tutuklu ve hükümlü sayısı 66 olarak verilmektedir. Cumhurbaşkanı tarafından ölüm orucuna giren 171 tutuklu ve hükümlünün affedildiği, 391 tutuklunun şartlı salıverme yasasından yararlandığı, 80 hükümlünün de sağlık sorunları nedeniyle salıverildiği bildirilmiştir. Bkz, 2003 yılı İlerleme Raporu, s. 31.

⁴⁶ 30 Mayıs 2002 günü toplanan Milli Güvenlik Kurulu'nun aldığı tavsiye kararı doğrultusunda Olağanüstü Hal Uygulaması 30 Kasım 2002 tarihi itibariyle kaldırılmıştır.

⁴⁷ Bkz, 2003 yılı İlerleme Raporu, s. 48.

⁴⁸ Genelkurmay Başkanlığı'nın bu çerçevedeki çekincesi daha ziyade MGK'nın görev tanımının değiştirilmesiyle ilgilidir. MGK Genel Sekreterinin sivilleştirilmesine ilke olarak karşı çıkmayan Genelkurmay Başkanlığı'nın bu çerçevedeki asıl endişesi, Genel Sekreterin Başbakan tarafından atanması durumunda bunun bu makamı siyasallaştırması riskidir. Son olarak Genelkurmay Başkanlığı bu çerçevedeki Sayıştay denetiminin gizli olması gerektiğini belirtmiştir.

⁴⁹ Ancak MGK Genel Sekreterliğine Silahlı Kuvvetler mensupları arasından atama yapılması durumunda Genelkurmay Başkanının olumlu görüşü alınacaktır.

⁵⁰ Bkz, 7. uyum paketiyle Sayıştay Kanununa eklenen ek md. 12.

⁵¹ Bkz, Dışişleri Bakanlığı, "Türkiye'de insan hakları alanındaki son gelişmeler", (www.mfa.gov.tr) (erişim tarihi 10.02.2003).

⁵² İnsan Hakları Başkanlığı'nın bir temsilcisinin de yer aldığı bu grup, insan hakları ihlali iddialarını da araştırmakla görevlendirilmiştir.

⁵³ Halihazırdaki düzenlemeye göre hakim ve savcıların disiplin, terfi ve atanma gibi mesleki kariyerleriyle ilgili kararlar Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu tarafından verilmekte ve Adalet Bakanı kurula başkanlık etmektedir. Ayrıca Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun özel bir sekreterliğinin bulunmaması ve kurulun

Adalet Bakanlığı binasında bulunması AB Komisyonu tarafından eleştiri konusu yapılmaktadır. Bkz, 2003 Yılı İlerleme Raporu, s. 23.

⁵⁴ Bkz, Raporun 19 ve 20. sayfaları.

⁵⁵ Türkiye Avrupa Birliği Derneği Bülteni, 18. Sayı, Mart 2000, S. 1-5, 39 (Aktaran: S. Çapoglu, op cit).

⁵⁶ Anayasadaki bu değişiklikler arasında Anayasanın Başlangıç Bölümünde yer alan bir takım ifadelere ilişkin değişikliğin de yer aldığını belirtmek gerekir.

⁵⁷ Bu değişiklikler metin değişikliği, metne ilave, yasaya ek madde koyma, yasa maddesinin kısmen ya da tamamen yürürlükten kaldırılması biçiminde somutlaşmaktadır. Hangi yasaların hangi maddelerinde değişiklik yapıldığı çalışmanın sonundaki Tablo'da yer almaktadır.

⁵⁸ Söz konusu yasa 14.10.1983 tarih ve 2923 sayılı Yabancı dil eğitimi ve öğretimi Kanunudur. Yapılan değişiklikle bu yasanın adı Yabancı dil eğitimi ve öğretimi ile Türk vatandaşlarının farklı dil ve lehçelerini öğrenmesi hakkında kanun şeklinde değiştirilmiştir.

⁵⁹ Bkz, 4. Uyum Paketinin 36. maddesi.

⁶⁰ Bkz, 6. Uyum Paketinin 9. maddesi.

⁶¹ Bu açıdan bakıldığında uyum yasalarında yapılan değişikliklerde bir takım bağdaşmazlıklar bulunabilmekte bu da yasal düzenlemelerin teknik kalitesi açısından bazı pürüzler olduğu yönündeki eleştirileri haklı kılmaktadır.

⁶² Bkz, IKV Bülteni, 1-15 Aralık 2002, s. 3.

⁶³ Bkz, Taslağın I. Bölümünün IX. Başlığında yer alan 42. madde, Taslağın fransızca versiyonu için bkz, La Convention Européenne, « Projet de Traité instituant une Constitution pour l'Europe », CONV 820/03, Bruxelles, le 20 juin 2003, (<http://european-convention.eu.int/docs/Treaty/cv00820-re01.fr03.pdf>) (erişim tarihi 23.06.2003).

EK

**YASAL MEVZUATTA YAPILAN DEĞİŞİKLİKLER
(YASALARA GÖRE)**

	DEĞİŞTİRİLEN KANUNUN ADI	DEĞİŞTİRİLEN MADDELERİ	DEĞİŞİKLİĞİN HANGİ PAKETLE GERÇEKLEŞTİRİLDİĞİ
1-	Anayasa	Başlangıç Bölümü 5. paragraf, md. 13, 14, 19, 20, 21, 22, 23, 26, 28, 31, 33, 34, 36, 38, 40, 41, 46, 49, 51, 55, 65, 66, 67, 69, 74, 87, 89, 94, 100, 118, 149 ve Geçici 15. maddenin son fıkrası metinden çıkarılmıştır.	3 Ekim 2001 tarihli Anayasa değişikliği Paketiyle
2-	Türk Ceza Kanunu	md. 159 ve 312	1. Uyum paketiyle
	Türk Ceza Kanunu	Türk Ceza Kanununda idam cezasını öngören hükümlerin tamamı idam cezasının müebbet hapse çevrilmesi yönünde değiştirilmiştir. Bu düzenlemeden Türk Ceza Kanununun bazı maddeleri istisna tutulmuştur.	3. Uyum paketiyle
	Türk Ceza Kanunu	md. 159, 201/a ve 201/b (ek)	3. Uyum paketiyle
	Türk Ceza Kanunu	md. 245 (ek fıkra)	4. Uyum paketiyle
	Türk Ceza Kanunu	md. 453	6. Uyum paketiyle
	Türk Ceza Kanunu	md. 462 (yürürlükten kalkma)	6. Uyum paketiyle
	Türk Ceza Kanunu	md. 159/1. ve son fıkra; md. 169 (değ.); md. 426 ek fıkra; md. 427/2 (değ)	7. Uyum paketiyle
3	Terörle Mücadele Kanunu	md. 7/2 ve md. 8	1. Uyum paketiyle
	Terörle Mücadele Kanunu	md. 8 (yürürlükten kalkma)	6. Uyum paketiyle

	Terörle Mücadele Kanunu	md. 1 (kenar başlığı değ.; md. 1/1 ve md. ½ değ.; Geçici 10. md. Ek.	6. Uyum paketiyle
	Terörle Mücadele Kanunu	md. 7/2	
4	Devlet Güvenlik Mahkemeleri Kanunu	md. 16	1. Uyum paketiyle
	Devlet Güvenlik Mahkemeleri Kanunu	md. 16 son fıkrası	2. Uyum paketiyle
	Devlet Güvenlik Mahkemeleri Kanunu	md. 16/4 (yürürlükte kalkma)	4. Uyum paketiyle
	Devlet Güvenlik Mahkemeleri Kanunu	md. 16 (maddenin başlığı değiştirilmiştir)	6. Uyum paketiyle
5	Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu	md. 107 ve 128	1. Uyum paketiyle
	Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu	md. 327/a (ek) ve 335 son fıkrası (ek)	3. Uyum paketiyle
	Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu	md. 327/6 (ek); 327/A ve 335 son fıkrası (yürürlükten kalkma)	5. Uyum paketiyle
	Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu	Ek madde 7 eklenmiştir	7. Uyum paketiyle
6-	İl İdaresi Kanunu	md. 29	2. Uyum paketiyle
7-	Basın Kanunu	md. Ek-1 ve Ek-2; md. 16/5(yürürlükten kalkma)	2. Uyum paketiyle
	Basın Kanunu	md. 5/3-6 nolu bend, md 21, 22, 24, 25, 30, 33, 34; md 31 ve md. Ek-3	3. Uyum paketiyle
	Basın Kanunu	md15 (ek fıkrası)	4. Uyum paketiyle
8	Devlet Memurları Kanunu	md 13	2. Uyum paketiyle
9	Siyasi Partiler Kanunu	md. 101, 102 ve 103	2. Uyum paketiyle

	Siyasi Partiler Kanunu	md. 8/1, 11/2-b(2.3. ve 5. Alt bendlerde değişiklik), 66/2 (ek), 98/1 (ek), 100/1, 102/1 ve 3, 104/2 ve 111/d (ek)	4. Uyum paketiyle
10	Dernekler Kanunu	md. 4, 5, 6, 34, 38, 43; md 7, 11 ve 12 (yürürlükten kalkma)	2. Uyum paketiyle
	Dernekler Kanunu	md. 11 ve 12 (yeniden düzenleme); md. 15, 40, 45, 46, 62ve 73; md. 39, 47 ve 56 (yürürlükten kalkma)	3. Uyum paketiyle
	Dernekler Kanunu	md. 5, 6/2, 16/1, 18/5 (ek) ve md. 44; md. 11 ve 12 (yürürlükten kalkma)	4. Uyum paketiyle
	Dernekler Kanunu	md. 82	5. Uyum paketiyle
	Dernekler Kanunu	md. 1; md. 4; md. 8, 3. bend; md. 10/1; md. 16/3; md. 17/1; md. 31/1 2. cümle (metinden çıkarma); md. 38 (ek)	7. Uyum paketiyle
	Dernekler Kanunu	md. 16/4; md. 31 son fıkraya ve md. 83 (tümü yürürlükten kalkmıştır)	7. Uyum paketiyle
11	Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu	md. 9, 17 ve 19; md. 21 (yürürlükten kalkma)	2. Uyum paketiyle
	Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu	md. 3 ve 10/1	3. Uyum paketiyle
	Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu	md. 15 ; md. 16; md. 17 (başlık ve metinde değ.); md. 18 (başlık değ.) ve md. 18/1 ve 18/2 (değ.); md. 19 (başlık değ.) ve md. 19/1 1. ve 2. cümle (değ.);	7. Uyum paketiyle
12	Jandarma Teşkilatı, Görev ve yetkileri Kanunu	md. 9/1, 2. cümle	2. Uyum paketiyle
13	Kaçakçılığın	Bu Kanundaki tüm idam	3. Uyum paketiyle

	men ve Takibi Kanunu	cezaları müebbet hapse çevrilmiştir.	
14	Orman Kanunu	Bu Kanundaki tüm idam cezaları müebbet hapse çevrilmiştir.	3. Uyum paketiyle
15	Vakıflar Kanunu	md. 1	3. Uyum paketiyle
	Vakıflar Kanunu	md. 1/6	4. Uyum paketiyle
	Vakıflar Kanunu	Geçici md. 2 (ek)	6. Uyum paketiyle
15/	Vakıflar Gn. Müd. Teşkilat ve Görevleri Hak. KHK	Ek-md. 3 (ek)	3. Uyum paketiyle
	Vakıflar Gn. Müd. Teşkilat ve Görevleri Hak. KHK	Ek md. 3 (değ)	7. Uyum paketiyle
16	Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu	md. 445/A (ek), md. 448 (son fıkraya ek)	3. Uyum paketiyle
	Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu	md. 445/1 (11. bend ek) ve md. 447/3 (ek); 445/A ve md. 448 son fıkra (yürürlükten kalkma)	5. Uyum paketiyle
17	Radio ve Televizyon Kuruluşları ve Yayını Kanunu	md. 4/1 (ek), md. 4/2 ve md. 26/1	3. Uyum paketiyle
	Radio ve Televizyon Kuruluşları ve Yayını Kanunu	md. 4/1 2. cümlede değ.; md. 15/4 2. cümlede değ.; md. 32/3 değ.; geçici 10. md ek	6. Uyum paketiyle
18	Polis Vazife ve Salahiyetleri Kanunu	md. 8/D, 9, 11/C, 12, 13 ve Ek md.1; md. 11/son fıkra (yürürlükten kalkma)	3. Uyum paketiyle
19	Yabancı dil eğitimi ve öğretimi Kanunu	Bu kanunun adı değişmiştir; ayrıca md. 1 ve md. 2/1 değişmiştir	3. Uyum paketiyle
	Yabancı dil eğitimi ve öğretimi Kanunu	md.2 a ve c bentleri	7. Uyum paketiyle
20	Serbest Bölgeler Kanunu	Geçici 1. md. (yürürlükten kalkma)	3. Uyum paketiyle
21	Damga Vergisi	Ek md. 1(ek)	4. Uyum paketiyle

	Kanunu		
22	Milletvekili Seçim Kanunu	md. 7 (ek fıkra), 11/f (1 ve 3. bent değ.), md. 39	4. Uyum paketiyle
23	Mahalli İdareler ve Mahalle Muhtarları Seçimi hk. Kanun	md. 8/2	4. Uyum paketiyle
24	Dilekçe Hakkı Kanunu	md. 1, 2, 3 (ek), 4, 7 ve 8	4. Uyum paketiyle
25	İnsan Hakları İnceleme Komisyonu Kanunu	7. md.	4. Uyum paketiyle
26	Adli Sicil Kanunu	md. 5 ve 8	4. Uyum paketiyle
	Adli Sicil Kanunu	9. maddeye ek fıkra	6. Uyum paketiyle
27	OHAL KHK	md. 3/c 1. pr.	4. Uyum paketiyle
28	Memurlar ve diğer Kamu Gör. Yargılanması hk. Kanun	md. 2	4. Uyum paketiyle
29	Medeni Kanun	md. 91, 92; md. 92'nin kapsamı genişletilmiştir	4. Uyum paketiyle
	Medeni Kanun	md. 56/1; md. 64/1 (metne ek); md. 66 (metinden çıkarma); md. 82 (ek fıkra); md. 94/2 (yürürlükten kalkma)	7. Uyum paketiyle
30	Çocuk Mahk. Kanunu	md. 34	4. Uyum paketiyle
	Çocuk Mahk. Kanunu	md. 6/1 (değ.)	6. Uyum paketiyle
	Çocuk Mahk. Kanunu	md. 6 son fıkra (yürürlükten kalkma)	7. Uyum paketiyle
31	4771 sy. Kanun (3. Uyum Paketi)	Geçici 2. md.	5. Uyum paketiyle
	4771 sy. Kanun (3. Uyum Paketi)	md. 1/A 1. pr. değ.	6. Uyum paketiyle
32	Seçimlerin Temel	55/A md. (değ.) Ve 149/A md. (yeniden düz.)	6. Uyum paketiyle

	Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanun		
33	Nüfus Kanunu	16. md.. 4. fıkra 2. cümle	6. Uyum paketiyle
34	İdari Yargılama Usulü Kanunu	53. md. 1 . fıkraya ı bendi eklenmiş; aynı maddenin 3. fıkrasının 1. cümlesi değiştirilmiştir; bu kanuna geçici 5. md. eklenmiştir.	6. Uyum paketiyle
35	İmar Kanunu	Kanunda yer alan “cami” ibareleri “ibadet yeri” olarak değiştirilmiştir; ayrıca ek. 2. md. değiştirilmiştir	6. Uyum paketiyle
36	Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu	md. 3 b bendi; md. 6, 6. fıkra, 1. cümle; md. 9, 3. fıkra ve bu maddeye ek fıkra	6. Uyum paketiyle
37	Devlet Güvenlik Mahkemeleri Kanununu değiştiren 18.11.1992 tarihli Kanun	md.31/1 (yürürlükten kalkma)	6. Uyum paketiyle
38	Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu	md. 11 ek fıkra	7. Uyum paketiyle
39	Sayıştay Kanunu	Ek madde 12 eklenmiştir.	7. Uyum paketiyle
40	Bakanlıklar ve Bağlı Kuruluşlarda Atama Usulüne İlişkin Kanun	Bu Kanuna ekli 1 sayılı cetvelden MGK Sekreteri ibaresi çıkarılmıştır	7. Uyum paketiyle
41	MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu	md. 4; md. 5/1; md 13 (başlık ve metinde değ.); md. 15; Geçici 4. md. Ek; md. 9, md 14 ve md. 19 (yürürlükten kalkma)	7. Uyum paketiyle